

ԻՐ ԱԶԴԵՑՈՒԹԻՒՆԸ ՀԱՅ ԱԶԳԻՆ ՃԱԿԱՏԱԳՐԻՆ ՎՐԱՅ

Կը յիշուի թէ երբ Քսենոփոն իր Նահանջին առեն փոքր-Ասիայի տափաստանները և Հայաստանի երկնաբերձ լեռներուն ծմակներն ու ծործորները ամբողջ խոտաշունչ ձմեռ մը թափառելէն վաստակաբեկ ու պարտասած՝ Եւքինէսեան Պոնտոսի բարձրաւանդակներէն առաջին անգամ նըշմարեց Սեւ ծովը, ազատարար, ու իր խոմքին անուր չարչարածքներուն ու տառապանքներուն վերջ զնոյ Մովր, ուրախութենէն արբիւ ու խելայեղ «Չո՛ւր... Չո՛ւր» պոռագին ամէնքը մէկ և Ելլադայի զաւակները, որոնք Հայաստանի դժուարանցանելի ու առապար փապարներն ու կիրճերը խորաշափելու տիրապետական արկածախնդրութեան փորձութիւնը ունեցած էին, հիմայ իրենց հանդիպած անյաղթելի խոլընդոսներուն առջեւ ի զո՛ւր կը ջանային ետ դառնալ զէպի իրենց հայրենիքը։ Եւ այս մոլորուն, յուսահատ Նահանջին մէջ ի նանիւր կը փնտռէին Մովր՝ Մովր՝... որ Փըր-կութիւնն ու կեանքն էր։ Ու երբ անսան զայն, մեծատարած ու վսեմ, ինչ արբուութեամբ էր որ զոչեցին «Չո՛ւր... Չո՛ւր»։ Որովհետեւ իրենք գերազանցապէս Մովրու զաւակներ, անկից էր որ կ'ահնկաւէին իրենց կեանքն ու Փրկութիւնը։

Միեւնոյն զգայութիւնը, միեւնոյն թափառական խորհուրդ՝ երբ անշուշտ բոյն զրած էին Մեծին Մեսրոպայ մտքին մէջ, երբ Ազգային վերածննդեան Մեծ Գաղափարովը մտատանջ, զայն իրագործելու, ի կատար հանելու համար իր բոլոր ջանքերը, տքնութիւնները անանցանելի պատուարի մը, անպարտելի դժուարութեան մըն էր որ կը բաղխէին տարածամ. Գի՛ր...։ Եւ զիրեն չգոյութիւնը ստոյգ մանր իսկ էր Հայ ժողովրդեան, Հայ ազգին համար։ Գի՛ր պէտք էր մաքառելու համար ո՛չ միայն կրօնական զանազան նորոնձիւղ անհնազանդուն զէմ, որոնք նոյն ժամանակն արդէն սկսած էին զլուխ ցցել Քրիստոնեայ աշխարհին մէջ, և որոնց վնասարեւ սերմերը եկած հասած էին մինչեւ Հայաստանի կապանները, այլեւ զի՛ր պէտք էր, իբր քաղաքական ազգ մը, իրեն վայելուչ ու արժանաւոր դիրքը տալու համար նոյն ատենի ազգերու շարքին մէջ՝ Հայուն և Հայաստանին։ Ինչ կ'արժէր քաղաքականօրէն անկախ երկիր մը ըլլալ, երբ այդ երկիրը իր գոյութիւնը, իր էութիւնը զգալի ընել տուող ամենէն կենսական ազգակէն՝ զիրէն զուրկ կը մնար։ Ուստի Քսենոփոնի մարդոց ոչ միայն խելայեղ ուրախութեան աղաղակը, այլեւ համայնակող սփոփանքի մեծագոյն հառաչում էր անշուշտ, որ Մեծն Մեսրոպ, իր արիւնքեր տեւող տքնութիւններէն վերջ երբ յաջողեցաւ Հայոց գոյութիւնն ու սեւականութիւնը երաւեստաւորող առտերը ձեւակերպել, Գի՛ր, Գի՛ր բազմապէս։

Եւ արդարեւ, ինչ կ'արժէ առանց զիրի ազգ մը։ Ատոր օրինակները մենք շատ տեսած ենք։ Թղթատեցէք Հին Ազգաց Պատմութիւնը, Ո՛ւր մնացին Հայաստանի սահմանակից կամ զրացի եղող ազգերէն Ասորեստանցիք, Քաղզէացիք, Նոյն իսկ նախնի Եգիպտացիք, հակառակ անոր որ քաղաքակրթութեան, ուսման ու զարգացման մէջ անբաղդատելիօրէն գերազանց էին Հայերէն։ Եթէ մենք Հայերս համոզուած ենք այսօր խորապէս թէ «Հայ ժողովուրդը անկորուստ մնացած է չնորհիւ իր Եկեղեցիին», և սակայն անկասկած կրնանք աւելցնել այս վարկածին վրայ նաեւ սա՛ թէ «Հայ Եկեղեցին ալ Հայ զիրեանց մէկ պարզեւն է»։

Այո՛, ստիկայ անուրանալի է։ Հայ Ազգը իր գոյութիւնը, իր տեւականութիւնը կը պարտի իր զիրեւրուն միայն։ Քաղաքական այն մեծամեծ յեղաշրջումներուն՝ որոնց թատր հանդիսացաւ յանցելուն մեր դժբաղդ Մայր Հայրենիքը, բարբարոսական այն հեղեղանման արշաւանքներուն ու սրածութեանց, որոնք ամպրոպային մրրիկի մը նման աւերեցին ու քար ու քանդ ըրին Հայաստանը՝ քնկելով ու արմատախիլ ընելով ամէն ինչ, որ Հայուն ինքնայատուկ մէկ գոյութիւնը կը յատկանշէր, այդ համայնակուղ փոթորիկէն զերծ մնաց միմիայն մեր զիրը։ Գի՛ր... որ ապագային համար վերստին ի մի պիտի ձուլէր Հայաստանի վարատեալ ու վայրավատին զաւակները, նորէն կազմելու համար այն ամբողջութիւնը որ այսօր իբր ամբողջական ազգ մը՝ իրեն յատուկ տեղը ունեցաւ մարդկութեան մէջ։ Հայոց Գի՛րը եղաւ մագնիսի այն անըմբռնելի մեծ զանգուածով կոյտը, որ Հայուն ճակատագրին ամէնէն զժխեմ վարկեանին մէջ իր ձգողական ուժով զէպի իրեն քաշեց, — զանոնք միացուց ու իրարու զօղեց, փրկելով այսպէս վերջնական կորուստէ։ Մեծին Մեսրոպայ զիրի զիւտէն ի վեր համարէն մարդկութիւնը և նոյն իսկ ներկայիս մէջ, քաղաքական աշխարհը կը կարծէ՛ք որ Հայով հետաքրքրուէին, եթէ Հայը չնորհիւ իր Գիրին, այդ քաղաքական աշխարհին առջեւ չկարենար պարզել ամբողջ անցեալ մը՝ փառաւոր կամ նսեմ, և ներկայ վիճակ մը տանելի կամ ոչ։ Ինչ օգուտ պիտի ունենային մեզ մեր բնատուր զանազան գովելի ու նոյն իսկ բացառիկ յատկութիւնները, երբ զանոնք պահելու, զարգացնելու համար հակառակ պիտի պահէր մեզ։ Առանց մեր Գիրին, այսօր մենք ալ պիտի ըլլայինք լոկ անուն մը, պատմական յիշատակ մը, որ գարբու ընթացքին ասուպի մը նման երեւցեր ու անհետացեր է մարդկութեան մեծ կամարին վրայ, ինչպէս մեծ ժամանակակից շատ մը ազգեր։ Ու բոլոր այս յիշատակներուն առջեւ, եթէ պարագաները ու միջոցները չեն ներքեր մեզ Օշականի կամ Աշտիշատի մէջ Արձան մը ունենալ յաւերժացնելու համար հայ զիրին բացառիկ կարեւորութիւնը մեզ համար, զէթ կրնանք մեր հանդիսութեանց մէջ ունենալ զրօշ մը, սա վերատառութեամբ «Իր Գիրիւնը երախապարսն հայ ժողովուրդ»։ Ասիկա պիտի խորհրդանշէր մեր բոլոր զգացածը զէպի մեր անցեալ կեանքը, ինչպէս նաեւ իբր ազգ և իբր ժողովուրդ մեր անկախութիւնները՝ ազգերու շարքին մէջ, որոնց այժմ միակ բնարանն է յայտաջղիմութիւն և ուսումն։ Եւ Հայն ալ ապագային ետ չմնալու համար այս «յայտաջղիմութենէն և ուսումնէն», իրեն ամուր ու զօրեղ մէկ երախաւորութիւնը ունի արդէն։ Իր զիրեւն են անոնք, իր Գիրեւ՛րը, որոնց մով արդէն զրած է իր անցեալը և որոնց մով պիտի զրէ նաեւ իր ապագան։

ՆԱՐ ԿԱՂԱՎԱՐԱԳՐԻՆ